

SEPT 2021 / Vol:7, Issue:43 / pp.1448-1452

Arrival Date : 05.08.2021

Published Date : 24.09.2021

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.700>

Cite As : Oral, E. (2021). "Asur Ticaret Kolonileri Çağı Tasvir Sanatında Balık-İnsan Karışımı Varlıklar", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 7(43):1448-1452

Original Article

ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI TASVİR SANATINDA BALIK-İNSAN KARIŞIMI VARLIKLAR

Fish-Human Mixture Creatures In Depiction Art Of Assyrian Trade Colony Era

Dr. Öğretim Üyesi. Ebru ORAL

Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Batman/Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1011-4012>

ÖZET

Tarih öncesi dönemlerden itibaren farklı kültür bölgelerinde yaşayan çeşitli toplumların dinsel inanışlarının şekillenmesinde hayatın ve ölümün çok büyük bir etkisi olduğu bilinmektedir. Doğada ortaya çıkan birtakım anlaşılması güç olaylar, güçler ya da varlıklar insanları manevi düşüncelere sevk etmiştir. Mezopotamya, Mısır ve Anadolu gibi çeşitli toplumlarda çok tanrılı bir din anlayışının egemen olduğu anlaşılmaktadır. Toplumların manevi dünyasında egemen olan çok tanrılı anlayış sistemi zamanla insanların manevi dünyasında doğaüstü güçleri sembolize eden birtakım varlıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, Anadolu ve Mezopotamya arasında ekonomik, sosyo-kültürel ve dinsel ilişkilerin varlığı bilinmektedir. Anadolu ve Mezopotamya arasında kurulan kültürel ilişkilerin varlığı ile ilgili bilgiler, Anadolu'da çeşitli arkeolojik yerleşimlerde yürütülen kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan buluntulardan anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamında, Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı tasvir sanatında betimlenen balık-insan karışımı varlıklar, kronolojik, ikonografik, mitolojik ve işlevsel özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anadolu'da, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda balık-insan karışımı varlıkların mühürler ve mühür baskıları üzerinde betimlendiği anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamında, Anadolu ve Mezopotamya tasvir sanatında betimlenen, balık-insan karışımı varlıkların, karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır. Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda çeşitli tasvirli eserler üzerinde betimlenen balık-insan karışımı varlıkların, çeşitli tanrılarla ilişkili olarak hem tanrıların kendilerine verdikleri görevleri yerine getirdikleri, hem de insanların hayatlarına etki ettikleri anlaşılmaktadır. Eski dönem toplumlarında olduğu gibi günümüzde de farklı bölgelerde yaşayan, farklı kültürlere sahip toplumların, birtakım doğaüstü güçler sayesinde doğal afetler, savaşlar, hastalıklar ve zararlı etkilere korunacaklarına dair inanışların varlığı bilinmektedir.

Anahtar Sözcükler: Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Tasvir Sanatı, Balık-İnsan, İkonografik, Mitolojik.

ABSTRACT

It has been known that life and death have had significant effects on formation of various religious understandings of communities living in different culture places of the world since the ancient times. Some complicated events, powers or creatures emerging in the nature have always directed the people to spiritual thoughts. It is understood that polytheistic belief system was dominant in various communities such as the people in Mesopotamia, Egypt and Anatolia. Polytheistic belief system dominant in the spiritual world of the communities paved way for the emergence of some creatures symbolizing supernatural powers in the spiritual world of people.

In Assyrian Trade Colonies Era, the existence of economic, socio-cultural and religious relations between Anatolia and Mesopotamia is known. The information about the existence of cultural relations established between Anatolia and Mesopotamia is learnt as a result of excavations carried out in various archaeological settlement sites in Anatolia. Within the context of this study, fish-human mixture creatures depicted in the depiction art of Assyrian Trade Colony Era in Anatolia will be tried to be evaluated considering the chronological, iconographical, mythological and functional properties.

In Assyrian trade Colonies Era in Anatolia, it is understood that fish-human mixture creatures were depicted on the seals and stamps. Within the context of the study, a comparative evaluation of fish-human creatures depicted in Anatolia and Mesopotamia depiction art will be tried to be carried out. It is understood that fish-human mixture creatures depicted on various works in Assyrian Trade Colonies Era in Anatolia both fulfilled the duties that the gods assigned to them and also they affected the lives of people. As was in ancient communities, today as well, it is known that the communities living in various parts of the world and having different cultures have beliefs that they will be protected from natural disasters, wars, diseases and harmful effects thanks to some supernatural powers.

Key Words: Depiction of Assyrian Trade Colonies, Depiction Art, Fish-Human, Iconographic, Mythological.

1. GİRİŞ

Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda çeşitli tasvirli eserler üzerinde balık-insan karışımı varlıklara ait tasvirleri görmek mümkündür. Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, tasvir sanatında, özellikle mühürler ve mühür baskıları üzerinde betimlenen balık-insan karışımı varlıklar, balık-adam ve balık-kız tasvirleri olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na tarihlendirilen yerleşimler arasında, Kültepe-Kaniş Karum ve Achemhöyük'te yürütülen kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkartılan en önemli buluntular arasında mühürler ve mühür baskıları gelmektedir. Mühürler ve mühür baskıları üzerinde betimlenen çeşitli tasvirler, dönemin toplumlarının dinsel ve sosyo-kültürel özellikleri hakkında bilgi vermesi bakımından önem taşımaktadır.

Kültepe Kaniş Karum'da ele geçen ve Eski Anadolu Üslubu'nda işlenmiş olan bir mühür baskısı üzerinde balık adam tasviri görülmektedir (Kat. No:1, Lev. 1). Mühür sahnesinde oturan tanrı ve heraldik kusarıkku çifti arasında betimlenen balık adamın başının profilden, vücudunun ise cepheden betimlenmiş olduğu görülmektedir. Balık adamın başının sağ tarafa dönük olarak betimlendiği görülmekle birlikte başında takke şeklinde bir nesne olduğu düşünülmektedir. Balık adamın yüz detaylarında iri gözler, iri burun ve küçük ağız dikkat çekmektedir. Balık adamın vücudunda pulları anımsatan yatay çizgiler dikkat çekmekle birlikte kuyruğu betimlenmiştir.

Achemhöyük Sarıkaya Sarayı'nda ele geçen ve Eski Hitit Üslubu'nda işlenmiş olan bir mühür baskısı üzerinde balık kız tasviri dikkat çekmektedir (Kat. No: 2, Lev. 2). Mühür tasvir alanında sağ tarafa dönük olarak betimlenen balık kızın yüzü ve vücudu profilden betimlenmiş olmakla birlikte kuyruğuna kadar inen uzun saçları dikkat çekmektedir. Balık kızın yüz detayları net görülemezle birlikte kuyruğunun ise dışa doğru kıvrık olarak betimlendiği anlaşılmaktadır.

Kültepe Kaniş Karum'da ele geçen ve Eski Anadolu üslubunda işlenmiş olan mühür baskısı üzerinde sırtı konili boğa ve oturan tanrı tasviri görülmektedir (Kat. No: 1, Lev. 1). Mühür alanında betimlenen aslan tasvirlerinden kötü güçlerle ilgili bir sahnenin betimlenmiş olduğu anlaşılmakla birlikte mühür sahnesindeki balık adam tasvirinin kötü güçleri engelleyici ve koruyucu bir işlevi olduğu düşünülmektedir.

Achemhöyük Sarıkaya Sarayı'nda ele geçen ve Eski Hitit Üslubu'nda işlenmiş olan diğer bir mühür baskısında ise, dağ koyunu ve antilop tasvirleri ile birlikte betimlenen bir oturan tanrı tasviri dikkat çekmektedir (Kat. No: 2, Lev.2). Dağ koyunlu tanrıça sfenks, grifon, aslan başlı kartal, bizon adam gibi çeşitli insan-hayvan karışımı varlıklar ile birlikte betimlenmiş olmakla birlikte bu örnekte balık kız ile tasvir edilmiş olması bakımından önem taşımaktadır¹.

Anadolu'da ele geçen mühürler üzerinde betimlenen dağ koyunlu tanrıça çeşitli hayvanlarla birlikte ve insan-hayvan karışımı varlıklarla birlikte betimlenmiş olduğu görülmektedir. Bu tipteki tanrıçaların ortak alametinin koyun, antilop, kuş ve kadeh olduğu görülmektedir².

Eski Mezopotamya'da tarihin ilk dönemlerinden itibaren kurban etme ve sunma törenlerinde tanrılara balık sunulduğu bilinmektedir. Mezopotamya toplumlarında Fırat ve Dicle nehirlerinin kaynağının abzu olduğuna inanılmaktaydı. Bu nehirlerin temiz suyunun ise balıklarla dolu olduğu düşünülmektedir. Mezopotamya'da balık, Su Tanrısı Enki ile ilişkili olarak görülmüş olmakla birlikte Enki'nin bilge bir tanrı olduğu ve balıkların da bilgeliği simgelediği düşünülmüştür. Özellikle Eski Babil Dönemi mühürlerinde betimlenen balık tasvirlerinin insanlara saldıran tanrılar ve demonlar gibi doldurma motifi olarak insanlara kötülük getirecek figür ve öğelerin yakınına yerleştirildiği görülmüştür. Mezopotamya tasvir sanatında betimlenen balık tasvirlerinin kötü güçlere karşı bir hayır işareti olarak dengeleyici bir fonksiyonu olduğu düşünülmektedir. Yeni Asur Dönemi silindir mühürleri üzerinde muhtemelen sunakların üzerinde balık tasvirleri betimlenmiş olduğu görülmektedir. Nitekim M.Ö. 704-681 yılları arasında hüküm sürmüş olan Asur kralı Sennacherib'in Ea'ya altın bir ayakkabı sunduğu ve denize de balık şeklinde altından bir nesne attığı bilinmektedir³.

Mezopotamya tasvir sanatında balık-adam/kadın ya da deniz adamı/kızı olarak betimlenen figür, Eski Babil Dönemi'nden itibaren insan başına, kollarına, gövdesine, balık vücudunun alt kısmına ve kuyruğuna sahip

¹ Özgüç, 1979: 282.

² Özgüç, 1965: 27.

³ Black ve Green, 1992: 82.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu figürün Orta Asur Dönemi'nde yerini benzer biçimde yaratılmış olan aslan-sentöre bıraktığı anlaşılmaktadır. Balık adam ya da balık kadın figürünün Yeni Asur Dönemi'nde tekrar ortaya çıktığı görülmüştür. Özellikle Akamenid ve Selevkoslar dönemlerinde yaygın olarak betimlenen bu figürün Yunan ve Ortaçağ Avrupa yazın geleneğindeki deniz adamı tasvirine örnek oluşturmuş olabileceği düşünülmektedir⁴.

Mezopotamya'da Asurlular tarafından "kulullu" şeklinde tanımlanan balık adamın, "girtablullu" olarak tanımlanan akrep adam ve "urmahlullu" olarak tanımlanan aslan-adam/aslan sentör ile benzerlik gösteren insan-hayvan karışımı varlıklar olarak bir grup oluşturduğu anlaşılmaktadır⁵. Mezopotamya'da diğer ifrit ve canavarlarla birlikte Yeni Asur sanatında bazen anıt saraylarda ve tapınaklarda heykelleri ve koruyucu heykelcikler şeklinde temsillerinin koruyucu büyü oluşturması amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Mezopotamya'da deniz adamı, deniz tanrısı Ea ile arasında bir ilişkisi varmış gibi görülmekle birlikte abzu'nun yaratıklarından biri olarak tanınmıştır. Mezopotamya'da balık adamın dişi türevi olan balık kadının ise "kuliltu" olarak tanımlandığı anlaşılmakla birlikte Eski Babil, Yeni Asur ve Yeni Babil tasvir sanatında yarı balık, yarı insan şeklinde tasvir edildiği görülmektedir⁶. Balık kıyafetli insan figürünün apkallu olarak çeşitli büyü ritüellerinde görev aldığı anlaşılmaktadır. Mari'de bir mezarda ele geçen bir maskenin tılsım amaçlı mezara konmuş olabileceği düşünülmektedir. Mezopotamya maskelerinin kökenlerinin ise Suriye olduğu ve M.Ö. 2000'lerin ortalarına dayandığı düşünülmektedir

Ninive'de M.Ö. 9. yy' a ait olduğu düşünülen taş bir altar üzerinde kanatlı balık adam tasviri dikkat çekmektedir. Aynı tipte balık adam tasvirlerinin, Sargon II'nin Korsabad'daki sarayındaki kabartmalar üzerinde de betimlenmiş olduğu görülmektedir. Mezopotamya'da Nimrut'ta Nabu Tapınağı'nın dış kapısında balık adama ait taş heykeller bulunmuş olmakla birlikte Korsabad'daki kabartmalarla olan benzerlikleri dikkat çekmektedir⁷.

Anadolu'da Büyük Hitit Dönemi heykel tasviri metinlerinde tanrıçanın koyun, kuş ve kadehle betimlenen tipinin bir paraleli bulunmaktadır. Tanrıça İaia'ya Lapana şehrinde yapılan heykelin tarifine uygun örnek Louvre Müzesinde bulunmakla birlikte tanrıçanın taburesinin dağ koyunu üzerinde durduğu görülmektedir. Bu örnekte tanrıçanın elinde kadeh, omzunda kartal bulunmaktadır. Tanrıçanın diğer alametleri arasında aslan ve sfenksin de bulunması başka bir tanrıça ile ilişkili olduğu fikrini akla getirmektedir. İhtar, Uruk Dönemi'nden itibaren koyunla ilgili görülmüştür. Mühür baskılarında ve çağdaş vesikalarda Tanrıça Kubaba'ya koyun sunulduğu bilinmektedir. Hititlerde Kubaba'nın ve sonraki dönemlerde ortaya çıkan Kibele'nin kutsal hayvanı aslandır. Anadolu mühür sanatında "Hayvanlar Hakimesi" şeklinde görülen tanrıçanın sfenksle olan ilgisinden Artemis'in prototipi olabileceği düşünülmüştür⁸.

Mühür alanında tanrıçanın yüzü hizasında ve tahtının arkasında rozet tasviri görülmektedir. Mezopotamya tasvir sanatında Yeni Asur Dönemi'nde rozet motifinin zaman zaman yıldızın yerine geçerek İhtar'ın simgesi haline geldiği düşünülmektedir⁹. Mezopotamya'da rozet tasvirleri İhtar'ın Asur kentindeki tapınağında ele geçtiğinden dolayı bu motif İhtar ile bağlantılı görülmüştür. Mezopotamya'da Yeni Asur Dönemi anıtlarında rozetlerin insanların ve doğaüstü figürlerin bilek bantlarına süsü olarak takıldığı görülmektedir¹⁰.

Sonuç olarak tasvirlerde sadece koyun, kuş ve kadehle betimlenen figürün Tanrıça İaia'nın proto tipi olduğu, diğerinin ise İhtar ve Kubaba'nın kaynaşmış bir tipi olduğu şeklinde bir görüş vardır¹¹.

KATALOG

Kat. No: 1 Lev. 1

Buluntu Yeri: Kültepe Kaniş-Karum

Tarihlendirme: Asur Ticaret Kolonileri Çağı

⁴ Black ve Green, 1992: 131.

⁵ Black ve Green, 1992: 131-132.

⁶ Black ve Green, 1992: 132.

⁷ Green, 1986: 26.

⁸ Özgüç, 1965: 28.

⁹ Black ve Green, 1992: 156.

¹⁰ Black ve Green, 1992: 156.

¹¹ Özgüç, 1965: 28.

Env. No: 1-1597-94

Eser Cinsi: Bulla

Malzeme: Kil

Ölçüler: 6 x 5,8 x 1,2 cm

Özellikler: Yarımküre biçimlidir. Bir silindir mührün iki baskısının bir bölümüne ait tasvirler hafif zedelenmiş olan dış yüzde görülmektedir. Mühür üzerinde heraldik kusarikku çifti ile balık-adam tasviri görülmektedir.

Mühür alanının orta sahnesinde sol tarafa dönük olarak şilteli taburede otururken tasvir edilmiş tanrının karşısında heraldik aslan çiftine ait tasvirler görülmektedir. Heraldik aslan çifti üzerinde sırtı konili bir boğa tasvir edilmiştir. Tanrının arka tarafında bir kuş heraldik kusarikku çiftinin bacakları arasında betimlenmiştir. Sağ taraftaki kusarikkunun başı hizasında otururken betimlenmiş bir maymun, soldakinin başı hizasında ise bir balık-adam tasviri dikkat çekmektedir. Kusarikku çiftinin başları arasında hilalli bir güneş kursu tasviri görülmektedir. Mühür alanında betimlenen diğer motifler arasında dört yıldız ve dört noktadan oluşan tasvirler dikkat çekmektedir. Mühür alanının sol tarafında yer alan kitabenin sağ taraftaki çizgisinin tepesi hilalli güneş kurslu alem şeklinde betimlenmiştir. Soldaki satırın ilk işaretinin altında ise bir balık tasviri görülmektedir.

Üslubu: Mühür üzerindeki tasvirler Eski Anadolu Üslubu'nda işlenmiştir.

Kaynakça: Özgüç ve Tunca, 2001: 115, Lev. 130 ve Lev. 37.

Kat. No: 2 Lev. 2

Buluntu Yeri: Acemhöyük

Tarihlendirme: Asur Ticaret Kolonileri Çağı

Env. No: Ac.i 706-709; 711-716

Eser Cinsi: Bulla

Özellikler: Mühür baskısındaki tasvirler görülmektedir. Mühür üzerinde kahraman ve dişi sfenks tasvirleri görülmektedir.

Sahne Tanımı: Mühür alanında üst üste sıralar halinde betimlenen tasvirler dikkat çekmektedir. Mühür alanında alem tutarken betimlenen iki kahraman üç sıradan oluşan hayvan ve karışık varlıkların üzerinde tasvir edilmiştir. Alemin üst ucunun hilalli bir kursla son bulduğu görülmektedir. Mühür alanında betimlenen kahramanlar çıplak bacakları öne doğru uzanmış ve birbirini çapraz olarak kesmiş olarak görülmektedir. Kahramanlar bir elleri ile alemin gövdesini diğer elleri ile kursu tutarken tasvir edilmişlerdir. Kahramanların çıplak olan bacaklarının dişi sfenkslerin sağrılarına bastığı görülmektedir. Kahramanların dizleri sfenkslerin sırtlarına paralel olarak bükülmüş olarak tasvir edilmiştir. Kahramanların sağ tarafta olanının sol ayağı sfenksin ensesine sol tarafta olanın sağ ayağı ise diğer sfenksin sırtının ortasına basarken tasvir edilmiştir. Mühür alanında betimlenen helezonlar sfenkslerin enselerinden çıkarken betimlenmekle birlikte helezonların kahramanların ayaklarına değerken betimlenmiş olduğu görülmektedir.

Mühür alanında takkeli olarak ve otururken betimlenen dişi sfenksler sırt sırta tasvir edilmiştir. Dişi sfenkslerin kol ve sağrı adalelerinin kuvvetli olarak betimlendiği görülmektedir. Dişi sfenkslerin yukarı doğru kaldırdıkları kuyruklarının uçları kahramanların ayakları arkasında kalmıştır. Dişi sfenkslerin tepelerinde birer kuş tasviri görülmektedir. Mühür alanında otururken betimlenen birer maymun arkalarını dönmüş olarak tasvir edilmiştir. Mühür alanında karşılıklı olarak otururken betimlenen aslan ve sfenkslerin arasındaki boşlukta birer tavşan tasviri görülmektedir. Aslanlar kükremiş durumda betimlenmiş olmakla birlikte kuyrukları yukarı kalkmış olarak ve dilleri dışarı doğru sarkmış olarak betimlenmiştir. Mühür alanında aslanların altında betimlenen bir hayvan ön ayakları bükülmüş olarak tasvir edilmiştir.

Üslubu: Mühür üzerindeki tasvirler Anadolu Üslubu'nda işlenmiştir.

Kaynakça: Özgüç, 1971: 15-16, Lev. II-2

LEVHALAR

Levha 1

Levha 2

KAYNAKÇA

BLACK, J. ve GREEN, A; Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia, British Museum Press, London, 1992.

GREEN, A. "A Note on the Assyrian Goat-Fish, Fish-Man and Fish- Woman", IRAQ XLVIII, s. 25-37, 1986.

ÖZGÜÇ, N. Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu- The Anatolian Group of Cylinder Seal Impressions from Kültepe, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, V: Seri, s. 22, Ankara, 1965.

ÖZGÜÇ, N. "Niğde Çevresinde Bulunmuş Olan Bir Damga Mühür ve Achemhöyük'ten Dört Mühür Baskısı", Anadolu (Anatolia) XV, s.9-27, 1971.

ÖZGÜÇ, N. "Achemhöyük'ün Eski Anadolu Sanatına Yeni Katkıları", Belleten, cilt XLIII, 169-172, s. 281-287, 1979.

ÖZGÜÇ, N. ve TUNCA, Ö. Kültepe-Kaniş, Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullalar, Sealed and I Inscribed Clay Bullae, Türk Tarih Kurumu Yayınları, V. Dizi, sayı 48, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.